

фікований. Показано можливості сполучуваності апелятивів, що належать до різних класів, та їх співвіднесеність з деякими семантичними полями.

Ключові слова: лист, адресант, адресат, епістолярний вокатив, звертання, апелятив.

Kuvarova O., PhD, docent,

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk

APPELLATIVE IN THE COMPOSITION OF THE EPISTOLARY VOCATIVE

The types of appellative functioning in the epistolary appeal to the addressee are distinguished: general / private, canonized / uncanonized, spontaneous, personalized. Some possibilities of compatibility of the appellatives belonging to different classes with the certain semantic fields are shown.

Key words: letter, sender, addressee, epistolary vocative, appeal, appellative.

УДК 811.161.2'282.2'367.624

О. Левенець, аспірант,

Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Луганськ

СЕМАНТИКА ПРИСЛІВНИКІВ “ШВИДКО”, “БИСТРО”, “СКОРО” В ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТАХ (на матеріалі українських східнословобожанських говірок)

У статті розглянуто структурні, варіативні та семантичні підходи до прислівника в інтерпретації діалектного тексту, проаналізовано психологічне сприйняття прислівника в тексті східнословобожанських говірок, і те, наскільки ці особливості зумовлені сутністю цієї мовної одиниці. Верифіковано семантичні варіанти лексем “швидко”, “бистро”, “скоро” за контекстуальними, ситуативними та позиційними ознаками на основі діалектних текстів східнословобожанських говірок та діалектних словників суміжних говорів. Виявлено функціональні зв'язки та семантичні еквіваленти лексем, що визначаються спільним та відмінним у семантиці.

Ключові слова: лексема, інтерпретація прислівника, семантичний варіант лексеми, семантичний спектр лексеми.

Лексичний склад мови чи діалекту стали головною темою досліджень теоретиків семантики, але представники різних лінгвістичних шкіл по-різному трактують одне й те саме явище [1 : 7].

Увага українських та зарубіжних лінгвістів до семантичної структури слова розпочалася з середини ХХ століття. Розроблено різноманітні принципи аналізу семантичної структури слова, яка пов'язана з морфологічною, синтаксичною будовою слова і стосується семантичного аналізу всієї лексико-семантичної групи або підгрупи, до якої нале-

© О. Левенець, 2013

жити слово. Одні семасіологи беруть за основу методику аналітичного аналізу, виводячи семантичні компоненти репрезентантів на основі порівняння лексичних одиниць, інші використовують методику синтетичного аналізу, виходячи з апріорно встановлюваних семантичних категорій, зв'язок яких і визначає семантичну структуру слова. Такі прийоми вивчення семантики мають спільну особливість: семантична структура слова є елементом лексичної системи мови, а не мовлення, не потенційних можливостей, а конкретної реалізації [3 : 212].

Мета статті полягає в тому, щоб простежити розвиток семантичної структури лексем *швидко*, *бистро*, *скоро* порівняно з синонімічними прислівниками в українській мові.

Відповідно до мети формулюємо такі завдання: розглянути семантичну структуру лексем *швидко*, *бистро*, *скоро* та їх синонімів; враховуючи етимологію цих номенів, визначити їх первинне значення; простежити розвиток семантичної структури аналізованих слів, звернувши увагу на зміни їхньої семантики в діалектах української мови.

Аналіз словників показав, що аналізовані прислівники є полісемічними одиницями, значення яких становлять певну семантичну структуру, елементи якої пов'язані між собою.

Позначення швидкості руху дії репрезентоване одиницями, які характеризують спосіб виконання дії в різних прискореннях: 'швидко', 'повільно', 'упомірено'. Коли ми говоримо: „*йа швидко...*”, то маємо на увазі якесь прискорення виконання дії. Але кожен мовець, як і слухач, це значення сприймає по-своєму. Для того, хто говорить, це може виявлятися в значенні 'протягом години', хтось може це сприйняти в значенні 'протягом хвилини'. Узнявши за приклад виконання хатньої роботи молодою дівчиною та зрілою жінкою, значення 'протягом години' виконати роботу буде стосуватися зрілою жінкою, яка вміло і *швидко* виконує роботу. А значення 'більше, ніж протягом години' буде стосуватися молодою дівчиною, яка не так вміло може справлятися з роботою. Та обидві однаково будуть вживати лексему *швидко*.

Як і більшість лексичних одиниць, прислівник *швидко* є багатозначним та загально-вживаним. Лексему *швидко* у східнослов'янських говірках зафіксовано зі значенням 'торопко' (*хара'шо хот' Сту'пак ш'видко ўс'п'ів од'ї'тми подал'ує / а по'том і ўтек'тми* [Полт.]), 'протягом години' (*цеї торт го'тови'ц':а д'уже ш'видко і набагато де'шеўше в'ін об'ходи'ц':а*// [УСГ : 182]). Лексема має значення 'із прискоренням', напр.: *це то'же хитри'ї зв'їр'ок / і в'ін т'їко не'далеко па'сец':а од сво'їейі норки / б'їгат' в'ін ш'видко не' б'їга / то'му ж в'ін і не' т'їка далеко в'їд за'гону / а па'сец':а т'їко воз'л'е сво'їейі норки*// [УСГ : 194]. У аналізованому ареалі фіксуємо й інші значення, зокрема 'соро', напр.: *хл'їб' не'ч'у йа у газ'ов'її печ'к'ї ў ду'хоўкі / ве'лик'е нам пол'ез'и'е'н':а / ран'ч'е не'к'ли ў н'їч'ах / т'реба ї эн'її / дро'ва ту'ди / а зар'аз хара'шо / газ'ова н'еч'ка і ш'вид'ко*// [УСГ : 237], Репрезентовано також значення 'не гаючись', напр.: *учи'ц':а он'ў мене ста'ран:о/ доб'рот'но/ ш'видко ўсе пон'їмай'е*// [Вівч.].

У сучасній українській мові номен *швидко* має значення 'соро' [4 : XI : 431]. У „Словарі української мови” за ред. Б. Грінченка подано такі варіанти: *швидко*, *швидче*, *швидчий*, *швидчийи*, *швидкіше*, що мають значення 'соро, бистро' [5 : IV : 489]. П. Білецький-Носенко фіксує лексему *швидко* з семантичним значенням 'соро, проворно, швидко' [6 : 397], подано також лексему *худо* 'соро, проворно' [6 : 379].

„Історичний словник української мови” подає такі варіанти лексем з різною семантикою: *борзо*, *борздо*, *борзѣй* 'швидко, прудко, хутко' [7 : I : 124], *в-борзѣ* 'швидко,

хутко, не гаючись' [7 : I : 192]; *в-заводь* 'швидко, прудко, що сили, що духу' [7 : I : 230]. У російській мові номен *бегло* має значення 'швидко, рухливо' [8 : I : 36].

У діалектних словниках зафіксовано лексему *швидко* з близькою семантикою. В українських східнословобожанських говірках вона має лексичні відповідники: *біжа* із значенням 'швидко, підстрибуючи (про ходу людини)' [СУСГ : 26], *мигенько* 'швидко' [СУСГ : 127], *скоренько, скорій* 'швидко' [СУСГ : 192], *шамко* 'швидко' [СУСГ : 224]. Лексема *швидло* 'швидко' є інтерлокально вживаною одиницею на території аналізованого ареалу [СУСГ : 227]. В інших українських говірках номен *швидко* має такі лексичні відповідники: у бойківських говірках вживають *барзо* 'швидко' [Онишкевич : I : 66], *бойко* [Онишкевич : I : 66], *живо* [Онишкевич : I : 251]. У буковинських говірках уживана лексема *борзо* [СБГ : 28], *живо* [СБГ : 114]. Для гуцульських говірок характерна лексема *махом* 'швидко' [ГГ : 121], у поліських говірках виявлено лексему *шубко* 'швидко' [СПГ : 234]; *шпарко* 'швидко' [СПГ : 236]. У селі Нова Вижка на Західній Волині засвідчено лексему *хут кохо* (присл. 'швидко' [Дзендз. : 276]).

У східнословобожанському ареалі поширені й форми вищого ступеня порівняння прислівника *швидко*, як-от: *швидше, швидче*, фіксовані раніше Б. Грінченком – *швидче, швидчій, швидчійш* [5 : IV : 489]. Номен *швидше* в аналізованому ареалі має семантичні значення 'бістро': *волами швидше доже^мнеш / ч'їм ма'шинами*// [УСГ : 19], 'скоріш': *ото хлопц'ї пос'ївайут' / а д'їйч'ата / ото поп'їд'в'їкнами / а те^мпер ўже крич'ат' ѝако^с 'м'ї д'їти / вине^си шо ти / т'їтко / наварила / шо ти / т'їтко / нане^кла / не^си швидше до в'їкна*// [УСГ : 127]. Лексема *швидче* має значення 'не гаючись': *(хот'їлос' швидче пове^рнутис' до'дому*// [Воев.]). Нерідко форми вищого ступеня порівняння уживають замість форм найвищого ступеня.

Крім лексеми *швидко*, уживають локалізми, які семантично тотожні між собою, але відрізняються словотвірною будовою. Прислівник *'бистро*, репрезентований значенням 'швидко', є загальноживаним. В аналізованому ареалі фіксуємо різні семантичні значення: 'за лічені хвилини' (*їа ўз'ала поши^ко'тури^ла і л'убасте^ром поб'їлила / а в'їн б'їлій б'їлій цей л'убасте^р і бистро^сохне*// [Новоник.]), 'хутко' (*їїх бистро^с з в'їц'їл'при^брали*// [УСГ : 110]), 'не гаючись' (*от/хот'їла бистро^с ска'зат' / ну по ро^с'ї / иче ѝест'*// [Вівч.]).

Словник української мови подає лексему *'бистро* зі значенням 'швидко' [4 : I : 167]. Словник української мови за ред. Б. Грінченка фіксує т. с. [5 : I : 57]. П. Білецький-Носенко наводить синонім до *бистро* – *борзо* [6 : 59]. Перші фіксації лексеми *бистро* припадають на XIV ст. у пам'ятках української мови. „Історичний словник української мови” подає *бистро* [7 : I : 162]. З аналізу ми бачимо, що лексема *бистро* в українській мові вживана давна, активно функціонує в усному мовленні.

Поширена у східнословобожанських говірках здрібніло-пестлива форма до лексеми *бистро* – *бистренько* 'за короткий час': *ну в'їн і'напа же у нас бач'їа'кїї'п'їс'їа'арм'їїї не^м толстїї / а то'д'ї бїст'рен'ко так роз'їїїс'їа*// [УСГ : 180]. Прислівник *бистренько* в українській мові є загальноживаним [4 : I : 167]. В інших говірках відповідника прислівника не було виявлено.

Лексема *скоро* має значення 'швидко': *та'ка л'їдина / до їа'коїї при'ходїї не^ре^млесник і розмої'л'аї з ним / скоро^с ч'ахне і по'том уми'раїе*// [УСГ : 146].

Прислівник *скоро* є загальноживаним в українській мові [4 : IX : 300]; у словнику Б. Грінченка т. с. [5 : IV : 140]; Білецький-Носенко фіксує семантичне значення 'скоро' в

синонімічній лексемі *мерцій* [6 : 223]. У російській мові репрезентовано варіант *скоро* зі значеннями ‘швидко, бистро, прудко’ [8 : III : 293].

Аналіз діалектних словників показав, що лексема *скоро* має розширену семантику і словотвірну структуру: на території волинських, наддністрянських, закарпатських говірок фіксовано лексеми *скоро*, *скоро[о’]*, *скору* [АУМ : II : к. 55]. Має лексичні відповідники: *скоро*, *швидко*, *хутко*, *живо*, *шпарко*, *прутко*, *гальон*, *трап*, *борзо*; *швидше*, *скорше*, *хуче*, *борше* [АУМ : II : к. 375]. Гуцульські говірки: *борзо*, *живо*, *прудко*, *футко* (*хутко*) ‘швидко, скоро’ [ГГ : 28].

В етимологічному словнику репрезентована лексема *довтоту* ‘скоро, вчасно’, що є результатом злиття прийменників *до*, *в* і займенника [*тот*, *тота*] ‘той, та’, що міг бути пов’язаний із виразом типу *в тоту годину* [10 : II : 101].

Засвідчено форму вищого ступеня порівняння *скоріиш*. Лексема є інтерлокально вживаною одиницею, характерною для багатьох говірок української мови: *скоріше*, *скоріше*, *маї скоро* [АУМ : III : ч.2 : к. 65]. В аналізованому ареалі фіксуємо зі значенням ‘за хвилини’: *Саи́ка у́ нас та́кій буу́ самосто́йате^лни́ мал’ч’ік’с:амого д’етства / Кос’т’іка н’ан’ч’іу́ з ч’ети^ро́х год / і кор’міу́ й’ого у́ ко’л’аск’і ч’ут’не^л закор’міу́ / хл’іб пхау́ / ш’ч’об в’ін ііу́ / **скор’іиш** най’дау́с’а / каже / ш’ч’об в’ін р’іс’// [УСГ : 180].*

Від основи слова *скоро* з прийменником *у-* утворилася лексема *ускорях*, фіксована раніше Б. Грінченком (*ускорах* [5 : IV : 356]). У східнословобжанських говірках має значення ‘за короткий проміжок часу’: *ну / так же і нач’алас та воїна / і **у́скор’ах** н’ім’ц’і приїшли / до нас це воїна нач’алас’а ше вес’ноу́ а / **’ос’ін’у** ўже і н’ім’ц’і приїш’ли’// [УСГ : 43].*

Сьогодні у лінгвістиці інтенсивно досліджують семантику різних мовних одиниць – слова, фразеологізму, висловлення. Це сприяє відтворенню мовної картини світу етносу, допомагає дослідити особливості сприйняття ним навколишнього світу.

Отже, прислівники *швидко*, *бистро*, *скоро* є одиницями з розгалуженою семантикою й словотвірною структурою. В усіх говірках часто, замість форм суперлатива проаналізованих прислівників, фіксують форми компаратива. Явище компаратива у лексемах *скоріше*, *швидше* характерне більше для території волинських, наддністрянських, закарпатських говірок [АУМ : II : 196]. Засвідчено форми суперлатива у лексемах *найскоріиш(е)*, *найскоріиш(е)*, *чимскоріиш(е)*, *по скоріиш(е)*, *найшвидиш(ч)е*, *якшвидче*, *якнайшвидч(ш)е*, *найбистріш(е)*, уживаних у волинських, наддністрянських, закарпатських говірках [АУМ : II : 196]. Коли ми вживаємо будь-який номен (*швидко*, *бистро*, *скоро*), токладаємо в ці одиниці різні відтінки одного значення. З аналізу бачимо, що прислівник *швидко* має найширшу семантичну структуру, на відміну від проаналізованих периферійних дериватів, він активно вживаний в східнословобжанських говірках.

ДЖЕРЕЛА

УСГ – Українські східнословобжанські говірки : сучасні діалектні тексти : навч. посіб. / упоряд. : К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко ; за ред. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 424 с.; СУСГ – **Словник українських східнословобжанських говірок** / К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ : ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2002. – 224 с.; **Онишкевич** – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / АН УРСР. Ін-т

мовознавства ім. О. О. Потебні / М. Й. Онишкевич – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. I (А – Н) – 495 с. ; Ч. II (О – Я) – 516 с. ; **СБГ** – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с. ; **ГГ** – Гуцульські говірки. Короткий словник / [уклад. Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдліньська та ін.] / відп. ред. Я. Закревська. – Львів : Відродження, 1997. – 232 с. ; **СПГ** – Лисенко П. С. Словник польських говірок / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / [відп. ред. Т. К. Черторизька] – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с. ; **АУМ** – Атлас української мови : в 3 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / [ред. кол. І. Г. Матвія (голова) та ін.] – К. : Наук. думка, 1984 – 2001. – Т. I. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі / ред. тому І. Г. Матвіяс та ін. – К. : Наук. думка, 1984. – 439 с. ; Т. II. Волинь, Наддніпрянщина, Закарпаття і суміжні землі / уклад. тому Д. Г. Бандрівський та ін. – К. : Наук. думка, 1988. – 520 с. ; Т. III. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі / ред. тому А. М. Залеський та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – 640 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Апресян Ю. Д.* Исследования по семантике и лексикографии. Т. 1. : Парадигматика. / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки славянских культур, 2009. – С. 14 – 198. – (Studia philologica)
2. *Ахманова О. С.* Лексико-семантическое варьирование слова и омонимия как предел такого варьирования / О. С. Ахманова // Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. – М. Учпедгиз, 1957. – С. 104 – 165.
3. *Кушмар Л. В.* Семантична структура слів економічної сфери використання / Л. В. Кушмар – [Електронний ресурс]: <http://docs.google.com>
4. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. I. – 799 с. ; 1971. – Т. II. – 550 с. ; 1972. – Т. III. – 744с. ; 1973. – Т. IV. – 840 с. ; 1974. – Т. V. – 840 с. ; 1975. – Т. VI. – 832 с. ; 1976. – Т. VII. – 723 с. ; 1977. – Т. VIII. – 927 с. ; 1978. – Т. IX. – 916 с. ; 1979. – Т. X. – 658 с. ; 1980. – Т. XI. – 699 с.
5. Словарь української мови в 4 т. / [збір. ред. журн. “Кієвская Старина”] / упоряд. ред. Б. Д. Грінченка. – К. : Вид. акад. наук УРСР, 1958. – Т. I (А – Ж). – 495 с. ; 1958 – Т. II (З – Н). – 574 с. ; 1959. – Т. III (О – П). – 507 с. ; 1959. – Т. IV (Р – Я). – 564 с.
6. *Білецький-Носенко П. П.* Словник української мови / П. П. Білецький-Носенко / [підгот. до друку В. В. Німчук] / відп. ред. К. К. Цілуйко – К. : Наук. думка, 1966. – 423 с.
7. Историчний словник українського язика : у 2 т. / [уклад. Є. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко] / за ред. Є. Тимченко. – Т. I (А – Ж). – Х. : Українська Радянська енциклопедія, 1930. – 528 с.
8. Русско-украинский словарь : у 3 т. / за ред. С. И. Головащук. – Т. I. (А – М). – К. : Наукова думка, 1969. – 700 с. ; Т. II. (Н – принять). – 1969. – 756 с. ; Т. III. (про – Я). – 1969. – 727 с.
9. *Ярун Г. М.* Кореляція форми та змісту в розвитку української прислівникової системи : монографія / Г. М. Ярун. – К. : Наук. думка, 1993. – 111 с.
10. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983 – . – (Словники України). – Т. I (А – Г) / уклад. Р. В. Болдирев та ін. – 1983. – 633 с. ; Т. II (Д – Копці) / уклад. Р. В. Болдирев та ін. – 1985. – 571 с. ; Т. III (Кора – М) / уклад. Р. В. Болдирев та ін. – 1989. – 552 с. ; Т. IV (Н – П) / уклад. Р. В. Болдирев та ін. ; [ред. тому

Стаття надійшла до редакції 14.07.13

Левенец О. Ю. аспірант,
Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Луганск

**СЕМАНТИКА НАРЕЧИЙ “ШВЫДКО”, “БЫСТРО”,
“СКОРО” В ДИАЛЕКТНЫХ ТЕКСТАХ
(на матеріалє українських восточнослобожанських говорів)**

В статье рассмотрены структурные, вариативные и семантические подходы к наречию в интерпретации диалектного текста, проанализировано психологическое восприятие наречия в тексте восточнослобожанских говорів, и то, насколько эти особенности обусловлены сущностью этой языковой единицы. Вифицированы семантические варианты лексем «швыдко», «быстро», «скоро» по контекстуальным, ситуативным и позиционным признакам на основе диалектных текстов восточнослобожанских говорів и диалектных словарей смежных говорів. Выявлены функциональные связи и семантические эквиваленты лексем, определяемые общим и различным в семантике.

Ключевые слова: лексема, інтерпретація наречія, семантичний варіант лексеми, семантичний спектр лексеми.

Levenets O. Yu.,
T.Shevchenko Lugansk national university, Luhansk

**SEMANTICS OF THE ADVERBS “SHVYDKO, BYSTRO, SKORO” (QUICKLY/
FAST) IN DIALECT TEXTS (based on ukrainian east-slobozhan dialects)**

The article considers the structural, variational and semantic approaches to an adverb in the interpretation of a dialect text; psychological perception of an adverb in the texts of East-Slobozhan dialects and the degree to which these peculiarities are determined by the nature of this linguistic unit have been analyzed. The semantic variants of lexemes “shvydko”, “bystro”, “skoro” (“quickly/fast”) according to their contextual, situational and positional features have been verified based on the texts of East-Slobozhan dialects and the dialect dictionaries of the related dialects. The functional relations and semantic equivalents of the lexemes defined by similarity and difference in their semantics have been revealed.

Key words: lexeme, interpretation of an adverb, semantic variant of a lexeme, semantic spectrum of a lexeme.